

Národní park Podyjí – správný krok do Evropy

25 let
Národního parku
Podyjí

Čtvrtstoletí
pro přírodu

Národní park Podyjí byl vyhlášen nařízením vlády ČR č. 164/1991 Sb. dne 20. března 1991. Svou rozlohou 62,6 km² je naším nejmenším národním parkem. Jeho přírodní a krajinářské hodnoty jsou odborné i laické veřejnosti dnes již dostatečně známé, ač tomu tak vždy nebylo, jak zmiňuje Vladimír Hanák v následujícím článku na str. LXXXIII. Výročí 25 let od založení tohoto chráněného území v mezinárodním kontextu si připomínáme i díky přízni časopisu *Živa*, které si Správa NP Podyjí velmi váží. Kromě příspěvků o historii a fungování národního parku najdete v tomto čísle *Živy* několik článků představujících vybrané skupiny organismů, jejich diverzitu nebo ekologii, a také významné biotopy a způsoby péče o ně (str. 162–164, 171–174, 179–191 a LXXXVI–LXXXVIII).

Je třeba připomenout, že před vyhlášením NP Podyjí a jeho ochranného pásma v r. 1991 měla zdejší krajina v téměř shodné rozloze nižší kategorii územní ochrany jako chráněná krajinná oblast Podyjí (1978–91). Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, tehdejší odborný orgán státní ochrany přírody, především v 60. a 70. letech systematicky pracovalo na zřízení soustavy jihomoravských chráněných krajinných oblastí. Byly to velmi prozíravé a chvályhodné kroky, které správně reagovaly na civilizační tlak, tak mocně a bezohledně uplatňovaný tehdejší společností, neomylně mířící k lepším zítřkům. Právě jihomoravská krajina byla terčem exploatačních snah jednostranně požímaného intenzivního zemědělství a zprůměrněného lesního hospodářství. I když někdejší ochránářské instituce zdaleka ne-

měly dnešní nástroje zajišťující ochranu přírody a krajiny, ani potřebnou pravomoc, správy CHKO svou historickou roli „první pomoci“ nepochybně naplnily.

Z osobností, jejichž jména by měla být vzpomenuata v souvislosti s ochranou území, rád zmíním dva zakladatele CHKO Podyjí: brněnskou botaničku a ochránářku Matyldu Jatiovou a znojemského lesníka a ekologa Jaroslava Krejčího, který byl dlouholetým vedoucím správy a jedním ze zakladatelů národního parku. S jeho moudrými názory se již bohužel nemůžeme setkávat. Je správné vzpomenout i na řadu lidí, kteří tehdejší správě CHKO pomáhali. Byli to jak místní nadšenci a dobrovolníci, tak odborníci z celé republiky, z nichž mnozí byli sdružení v tehdejší Poradním sboru CHKO Podyjí. Jeho předseda, významný zoolog a univerzitní učitel, zno-

jemský rodák doc. Vladimír Hanák se již v 80. letech chopil organizace odborných aktivit v území a spolu s mnoha dalšími kolegy oživil zájem odborníků i laiků o zapomenuté Podyjí. Tato nenápadná kapitola historie novodobé ochrany přírody Podyjí je velice důležitá. Právě v takto formovaném prostředí vědců, místních příznivců a v neposlední řadě profesionálních ochránařů se zrodila a začala kultivovat myšlenka vyšší formy ochrany, idea národního parku.

Asi jako první vyslovili tuto smělou úvahu pracovníci tehdejšího Geografického ústavu ČSAV v Brně docenti Antonín Buček (viz *Živa* 2012, 6: CXIX) a Jan Laciina. Stalo se tak na základě výsledků první poválečné inventarizace přírodních a kulturních hodnot území, jež byla prováděna jako součást prací na tzv. Oborovém dokumentu CHKO Podyjí (materiál publikován v r. 1987). Přibližně ve stejnou dobu, v polovině 80. let, se zákonitě objevila i myšlenka nezbytnosti bilaterální mezinárodní ochrany, byť byla v tehdejší době, kdy romantické Podyjí protínala naprosto vulgárním způsobem železná opona, považována za myšlenku fantazmagorickou. Dříve jen potichu v kulorech odborných kruhů sdílené úvahy mohly po r. 1989 svobodně oslovit a přesvědčit ty, kteří měli možnost dále konat. Výsledkem bylo zřízení národního parku Podyjí.

První kontakty se sousedy

Informací ze sousedního břehu Dyje bylo však tehdy málo a odborných kontaktů jakbysmet – železná opona ještě stále fungovala jako spolehlivý informační filtr. Přesto se ve druhé polovině 80. let pokoušelo několik soukromých osob, příznivců Podyjí i zaměstnanců tehdejší správy, o navázání prvních vztahů. Neopominutelná jistě byla také iniciativa některých „nově myslících“ úředníků Jihomoravského krajského národního výboru v Brně, kteří v letech 1988 a 1989 zajistili spolupráci s příslušnými orgány vlády Dolního Rakouska ve vybraných oblastech územního plánování a ochrany životního prostředí.

Vlastní příprava odborných podkladů, potřebná projednávání a legislativní kroky již probíhaly ve svobodné atmosféře po listopadu 1989 s podporou mnohých politiků, odborníků i občanů. Důsledkem sameťové revoluce nebyla jen fyzická likvidace žejně-technického zařízení, ale též odstranění bariér bránících kontaktům s demokratickou Evropou. Příznačné je ostatně i to, že právě v NP Podyjí u obce Čížov se podařilo zachránit před „revoluční euforií“ vojsk ministerstva vnitra asi 300 m železná opona, která nyní slouží jako „open-air“ muzeum. Český koncept projektu NP Podyjí byl rozpracován velmi rychle – na přelomu let 1989 a 1990. Nově vzniklé Ministerstvo životního prostředí ČR prvního ministra Bedřicha Moldana a Český ústav ochrany přírody (ČÚOP) zahájily již v r. 1990 práce na jeho realizaci, včetně oficiálních jednání s rakouskou stranou. Diplomatičtější roli v této prvotní fázi plnili za uvedené instituce především ředitel odboru ochrany přírody František Urban

1 Národní park Podyjí, údolí Dyje. Foto a popisek B. Prokúška, s laskavým svolením dědiců

a Václav Petříček (viz Živa 2015, 3: LI), jeden z odborných garantů úkolu z ČÚOP. Jako zahraniční partneři se angažovali hlavně zaměstnanci Spolkového ministerstva mládeže, rodiny a životního prostředí, Úřadu vlády Dolního Rakouska i členové nevládních organizací.

Paralelně s těmito kontakty byly navazovány vztahy na úrovni lokální a osobní. Zejména Správa CHKO Podyjí s Jaroslavem Krejčím v čele již ve druhé polovině r. 1989 začala komunikovat s představiteli rakouské nevládní organizace – Občanské iniciativy pro záchranu Podyjí, která sdružovala především příznivce Thayatalu (německy Podyjí) z Hardeggu a okolí, ale též z Vídně a jiných míst. Roli, kterou sehrálo toto sdružení při ochraně rakouského i moravského Podyjí v 80. a 90. letech, považují osobně za klíčovou. Právě jeho členové dokázali svou iniciativou vzbudit vlnu odporu proti plánované výstavbě přehrady Býčí skála. Monstrózní vodní dílo mělo být postaveno v polovině 80. let na Dyji asi 10 km nad Znojmem a vody nádrže měly zatopit většinu území dnešního národního parku. Díky postoji občanů i oficiálních struktur Rakouska se našel tento československý projekt nerealizovat. Dnes již téměř legendární aktivisté Helmut Salek, Franz Kraus ml. i prof. Werner Katzmann se svými spoluobčany se vehementně podíleli na vznikajících vztazích s profesně spřízněnými kolegy našich institucí ochrany přírody a územního plánování i se svými protějšky z ochrannářských nevládních organizací. Rakouský projekt Černý čáp se stal jedním z prvních odborných předpokladů vzniku chráněného území Podyjí na společné hranici. Po zažehnutí hrozby přehrady u Býčí skály pak hlavním motivem činnosti uvedené občanské iniciativy bylo vyhlášení Nationalpark Thayatal na rakouské straně, resp. vznik přeshraničního chráněného území. Sluší se poznamenat, že významnými členy sdružení byli představitelé obce Hardegg, která se stala jedním z hnacích motorů přípravy NP Thayatal. Starosta Norbert Kellner nechyběl na žádném z důležitých dvojstranných jednání a osobně se angažoval v rozvoji sousedské spolupráce s obcí Vranov nad Dyjí, západní vstupní branou do NP Podyjí.

Vyhlášení národního parku na naší straně se konalo v polovině r. 1991. Od této chvíle zde v podobě Správy NP Podyjí existuje instituce, která kromě spravování svěřeného území garantuje i spolupráci s příslušnými orgány a organizacemi v Rakousku. Vše se dělo a děje pod zorným úhlem vize společného bilaterálního národního parku/Nationalpark Podyjí-Thayatal.

Společný zájem překračuje hranice

Samostatnou kapitolou je spolupráce s oficiálními rakouskými institucemi. Vždy byla dobrá a korektní s oddělením ochrany přírody Úřadu vlády Dolního Rakouska. Tento úřad již na počátku 90. let zapojil do přípravy NP Thayatal odbornou organizaci – Betriebsgesellschaft Marchfeldkanal. Skupina této společnosti speciálně vyčleněná pro přípravu NP Thayatal, kterou vedl ředitel společnosti Reinhold Christian, se po několikaleté zabývala tvorbou analytických a koncepčních prací, jednáním projek-

tu v regionu i koordinací spolupráce s naší republikou. Také tito odborníci mají zásluhu na dosavadních výsledcích. Mimořádně jeden z nich, Robert Brunner, později vedl společnost NP Thayatal a následně se stal prvním ředitelem správy národního parku.

Během porevolučních let došlo v prostoru NP Podyjí-Thayatal k několika setkáním ministrů (ministryně) životního prostředí obou zemí: I. Dejmal – R. Feldgrill-Zankelová (1991), F. Benda – M. Bartenstein (1995), M. Kužvart – M. Bartenstein (1999), L. Ambrozek – E. Pröll (2003, 2004). Tato setkání jednoznačně potvrdila vůli obou států vytvořit na zelené hranici společně chráněné území a zajistit jeho moderně pojatou ochranu. Uvedená setkání členů vlád však měla vždy širší rozměr a pozitivně modelovala vztahy obou zemí. Poslední a vpravdě historické setkání ministrů proběhlo v r. 2015 v rakouském Hardeggu, kdy ministři Richard Brabec a Andrä Rupprechter prolomili více než osmiletou odmlku v komunikaci a dohodli se nejen na efektivní bilaterální správě NP Podyjí-

2 Tehdejší vedoucí Správy chráněné krajinné oblasti Podyjí Jaroslav Krejčí (v klobouku) a zoolog Vladimír Hanák (vpravo) při terénní exkurzi ve východní části CHKO Podyjí, 80. léta 20. stol. Foto T. Rothrückl

3 Terénní exkurze pro veřejnost pořádané Správou národního parku Podyjí jsou velmi oblíbené. Z natáčení televizního pořadu Nedej se (2016). Foto T. Rothrückl

-Thayatal, ale i na dalších společných krocích v oblasti ochrany životního prostředí.

Dne 15. července 1999 v Hardeggu za zvuků rybní místní hraničářské kapely i moravských lidovek v podání cimbálky Veronice z Brna byla slavnostně podepsána ministry Milošem Kužvartem a Martinem Bartensteinem a zemským hejtmanem Erwinem Pröllem Deklarace o spolupráci při ochraně NP Podyjí-Thayatal. Byl tak vytvořen oficiální rámec do budoucna, především pro sdílení informací, vzájemnou podporu, tvorbu společných projektů,

týkajících se hlavně správy území a rovněž pro koordinaci dalších aktivit.

Podyjí-Thayatal: jedním jazykem

K 1. lednu 2000 byl rakouský NP Thayatal vyhlášen oficiálně. Vzniklo tak rozlohou nevelké, leč životaschopné bilaterální chráněné území v kategorii národní park, konkrétní produkt krátké, avšak plodné spolupráce mezi sousedními státy. Oficiálně je řízena a kontrolována mezistátní pracovní skupinou na úrovni příslušných ministerstev, jejímiž členy jsou představitelé ministerstev a zemského a krajského úřadu, předsedové rad obou národních parků i ředitelé jejich správ. Obě správy v návaznosti na Deklaraci o spolupráci a v jejím rámci uzavřely Dohodu o společných cílech, zásadách a východiscích péče o NP Podyjí a NP Thayatal, a dále Dohodu o sdílení informací. Tyto dohody prakticky umožňují pečovat o svěřená území na bázi společné vize, shodných myšlenek a zásad v rámci možností právních systémů obou států.

Pracovní kontakty jsou velmi úzké, časté a neformální. Rozvíjejí se ve všech oblastech praktické ochrany území. Základním

principem kooperace je maximální sblížení ochrannářského managementu, tedy metod a nástrojů péče o celé území. Jako příklad mohou sloužit společné odborné projekty v oblasti výzkumu a monitoringu, nebo péče o les a regulace stavů lovné zvěře. Správy obou parků se nevyhýbají ani řešení složitých problémů, jako jsou např. management rybníků na Dyji, nebo zajištění eliminace negativních vlivů z provozu elektrárny ve Vranově. Veřejnost se zájmem přijímá společné služby strážců obou parků vykonávané střídavě na obou územích. Samozřejmě se staly akce pro veřejnost mnohdy organizované společně – především terénní exkurze i společenské a kulturní akce, včetně koncertů a uměleckých výstav. V oblasti environmentální výchovy a osvěty byl kladně přijat bilaterální projekt Národní park jde do škol, zaměřený pro děti základních škol na obou stranách hranice. Na naší straně v Čížově i u sousedů v Hardeggu fungují návštěvnická střediska s turistickými informačními kanceláři, výstavami a akcemi pro návštěvníky. Aktualizována jsou mapová díla, informační materiály obě strany vydávají v národních jazycích a v angličtině.

Přeshraniční spolupráce je pro ochranu říčního kaňonovitého údolí Dyje životně důležitá. Její význam však musíme vnímat také v evropském kontextu. Rakouská i naše Správa NP se staly členy Federace národních a přírodních parků Europarc, významné panevropské ochrannářské instituce. V r. 2015 získaly obě Správy opětovně Certifikát Europarc, který garantuje vysokou úroveň bilaterální ochrannářské spolupráce. Výrazem mezinárodního uznání kvality péče o oba národní parky a jejich spolupráci je propůjčení Evropského diplomu pro chráněná území Rady Evropy: národnímu parku Podyjí v r. 2000 a pro Nationalpark Thayatal v r. 2003. Tímto prestižním oceněním se oba parky dostaly do nevelké rodiny příkladně spravovaných chráněných území v Evropě. I proto na přelomu srpna a září 2005 uspořádala Rada Evropy v obou parcích mezinárodní seminář, na kterém se potkali představitelé všech chráněných území oceněných Evropským diplomem. Dnešní Podyjí-Thayatal není již neznámým pojmem a stává se příkladem dobré partnerské spolupráce sousedních států.

Vladimír Hanák

Ohlédnutí za historií přírodovědného bádání a ochrany NP Podyjí

25 let
Národního parku
Podyjí
Čtvrtstoletí
pro přírodu

Vznik národního parku Podyjí nebyl tak samozřejmý a očekávaný jako v případě Krkonoš, Šumavy nebo Vysokých Tater. Tři jmenované krajiny byly propagovány dlouho před jejich vyhlášením v odborném i denním tisku v období první republiky a zejména krátce po druhé světové válce. Zřízení NP na Šumavě (viz Živa 2013, 5) a v Tatrách doporučoval už známý zoolog a ochránář prof. Julius Komárek, Krkonoše (k 50 letům Krkonošského národního parku více v Živě 2013, 4) pak zejména botanik prof. Karel Kavina. Ve hře byly i další naše přírodovědecky významné oblasti jako Křivoklátsko, Jeseníky a další, ale o ochraně Podyjí se v té době neuvažovalo. Tenkrát představovalo spíše území okrajové, známé především svými krajinářskými kvalitami, a proto určené k turistickému a rekreačnímu využití. Však také už před první světovou válkou byl připraven konkrétní plán jeho zpřístupnění železnicí z Retzu do Raabsu, trať měla vést právě romantickým a zároveň přírodovědecky nejcenějším říčním údolím Dyje. Tento plán se naštěstí po rozpadu Rakouska-Uherska a rozdělení území mezi Československo a Rakousko neuskutečnil. V opačném případě by mu zřejmě padly za oběť nejvýznamnější části středního Podyjí, tedy valná část dnešního území NP. Ostatně i v prvních letech Československa, kdy už se o jedinečné přírodě Podyjí leccos vědělo, se vyskytlo další nebezpečí, a to vybu-

dování údolní přehrady Vranov, což předpokládalo zatopení velké oblasti horního Podyjí. Nicméně i přes realizaci tohoto plánu v 30. letech 20. stol. se ukázalo, že pod vodou zmizela jen přírodovědecky méně významná část horního Podyjí. Zájem rekreantů a turistů se navíc poté soustředil právě na oblast kolem přehrad, a tak nejceněnější partie středního Podyjí zůstaly

mimo zájem masového turismu a na rozdíl od podobných jihomoravských řek i zcela bez devastující chatové výstavby. V tomto stavu se zbytek Podyjí udržel až do konce druhé světové války, kdy jeho ochrana byla ještě dočasně znásobena zřízením nepřístupného pohraničního pásma. Relativně zachovalé území se teprve o něco později dostalo pod cílenou péči státní ochrany přírody (viz předchozí článek ředitele Správy NP Podyjí Tomáše Rothrockla), v r. 1978 se stalo chráněnou krajinou oblastí Podyjí a otevřela se tím cesta k pozdějšímu zřízení nejvyššího stupně ochrany v podobě NP Podyjí.

Kupodivu v celém poměrně dlouhém období na přelomu 19. a 20. stol. si renomovaní přírodovědci tohoto zajímavého území téměř nevšimli. Výjimku tvořily snad jen občasné výzkumy geologů z brněnského a zejména vídeňského centra. Ti jako první upozornili na nerostné bohatství a popsali zajímavou geologickou stavbu Podyjí v kontextu střední Evropy. Byly to hlavně shrnující práce rakouského geologa Franze Eduarda Suesse z počátku 20. stol., jehož poznatky jsou dodnes platné a oceňované. Jinak však zůstával přírodovědecký výzkum Podyjí stále jen zájmem vzdělaných laiků vesměs z místního prostředí. Botanicky tak zpracoval Podyjí souborně až profesor znojemského gymnázia Adolf Oborny ve svém díle Flora des Znaimer Kreises (1879) a zoologický výzkum ještě dlouho zaostával, i když výborní brněnští entomologové v té době dosáhli značných úspěchů v průzkumu menších sousedních oblastí – Pálavy, Mohelenské stepi, Moravského krasu, Bílých Karpat ad. Vlastnímu Podyjí se po první světové válce soustavně věnoval významný moravský botanik Jindřich Suza (později profesor botaniky na

1 Kaňonovité údolí Dyje v centrální části národního parku Podyjí pod Lukovkem. Foto T. Rothrockl